

VLASTNÉ MENÁ A APOSTERIÓRNOSŤ VÝROKOV O IDENTITE

Pavel CMOREJ¹

PROPER NAMES AND APOSTERIORITY OF IDENTITY STATEMENTS

The author of the article seeks to find an answer to the question whether it is possible to determine a priori the truth value of the statement „M = N“ where „M“ and „N“ are proper names of the same particular. He analyses the argumentation of the conception defending the positive answer to the question and tries to present arguments in favour of the opposite view. Let us suppose that the individual I is named by „M“ at time t_1 and by „N“ at time t_2 . If the individual changes considerably during the interval (t_1, t_2) or presents us from quite different sides at t_1 and t_2 , respectively (e.g., as a mountain seen from different sides at the respective time moments), we will be unable to find out a priori, without certain empirical knowledge, whether $M = N$, although there were any doubts about the identity of the baptized individual neither at t_1 nor at t_2 .

V tomto článku sa pokúsim hľadať odpoveď na otázku, či možno a priori určiť pravdivosť hodnotu výroku tvaru „ $m_1 = m_2$ “, v ktorom m_1, m_2 sú rôzne *vlastné mená* toho istého individua I. Mohli by sme ju formulovať aj takto:

(1) je možné a priori vedieť, že $m_1 = m_2$?

Namiesto (1) a podobných výrazov budem používať aj formuly zložené z aletického operátora „ \diamond “ („je možné, že“), skratky „Ap“ výrazu „a priori“ a jednoargumentového epistemického operátora „K“ („je známe, že“ či „vie sa, že“). Význam výroku tvaru (1) môžeme pomocou týchto symbolov vyjadriť formulou $\diamond ApK(m_1 = m_2)$. Operátor „K“ sa používa aj ako dvoargumentový predikát označujúci vzťah medzi osobami a propozíciami, ktorý vyjadrujeme výrazom „osoba ... vie, že ---“. Pod propozíciou možno intuitívne rozumieť význam výroku. Explikuje sa rôzne, azda najčastejšie ako istá abstraktná, štruktúrovaná entita, svojou stavbou podobná logickej štruktúre výroku, ktorému prislúcha. Explikovať ju možno ako Tichého konštrukciu alebo – menej výstižne – ako funkciu, ktorú táto konštrukcia konštruuje.

¹ Táto štúdia vznikla v rámci grantového projektu VEGA č. 2/6136/26 *Referencia, kvantifikácia, predikácia*.

1. Americký filozof a logik G. Bealer sa domnieva ([1], 576), že skoro každý by súhlasil s tým (alebo aspoň by sa priklonil k tomu), že tvrdenie

(2) $\sim\Diamond ApK(\text{Hesperos} = \text{Fosforus})$.

je intuitívne samozrejmé. Nevie, do akej miery možno s Bealerom súhlasiť a či „skoro každý“ tu neznamená iba „skoro každý americký filozof“. Nepochybne však existuje nezanedbateľná skupina filozofov, ktorí nepokladajú tvrdenie (2) za pravdivé. Názor, že nemožno a priori vedieť, že

(3) $\text{Hesperos} = \text{Fosforus}$,

prezentoval už roku 1970 vo svojich prednáškach S. Kripke, podľa ktorého výrok (3) je síce nevyhnutný, ale poznateľný iba a posteriori ([6], 119).² Tým spochybnil dovtedy všeobecne uznávanú tézu, že nevyhnutné pravdy sú poznateľné a priori. Keď to trochu zovšeobecníme, môžeme povedať, že podľa Kripkeho existujú vlastné mená m_1, m_2 (individuí), pre ktoré platí negácia výroku (1). Takými menami sú aj „Hesperos“ a „Fosforus“, takže platí (2). Je to naozaj tak?

Odpoveď na otázku uvedenú na začiatku toho článku závisí od chápania vlastných mien. Podľa deskripčnej teórie, ktorú naznačil už Frege a do istej miery rozvinul Russell, význam mena je totožný s významom nejakej deskripcie.³ Meno je vlastne iba skratkou tejto deskripcie. Napríklad meno „Hesperos“ by mohlo byť skratkou výrazu „najjasnejšia hviezda na večernom nebi“ a meno „Fosforus“ skratkou deskripcie „najjasnejšia hviezda na rannom nebi“ (slovo „hviezda“ tu má iba bežný, nie astronomický význam). Samozrejme, môže to byť iná podobne formulovaná deskripcia s tým istým alebo podobným významom. Pritom sa mlčky predpokladá – hoci nie vždy aj uvedomuje –, že ide o *empirickú* deskripciu, ktorá opisuje referent vlastného mena. Podľa sofistikovanej

² O a posteriori výroku (3) bol presvedčený i W. V. Quine. Obhajoval ju v polemike s R. Barcanovou-Marcusovou už r. 1962 ([7], 177 – 184; pozri s. 181 – 182). Zmieňuje sa o tom i Kripke vo svojich prednáškach ([6], 115). Aj Frege v stati [4] napísal, že „vety formy ‚a = b‘ často obsahujú veľmi cenné rozšírenie nášho poznania a *nedajú sa vždy zdôvodniť a priori*“ (kurzíva P. C.), čo objasnil svojou teóriou zmyslu jazykových výrazov.

³ Kripkeho názor, že Russell stotožňoval význam mena s významom nejakej deskripcie, spochybňuje M. Sainsbury vo svojom príspevku *Philosophical Logic* uverejnenom v príručke [5] na s. 61 – 122 (pozri [5], 74 – 76). So zreteľom na menlivosť Russellových názorov a ležérnosť, s akou ich niekedy formuloval, môžeme predpokladať, že v jeho prácach sa nájdú formulácie, ktoré dávajú za pravdu Kripkemu i Sainsburymu. V našich úvahách nás tento problém nemusí znepokojovať.

šej deskripčno-zväzkovej teórie, pochádzajúcej od neskorého Wittgensteina a neskôr rozpracovanej Strawsonom, a najmä Searlom, meno zastupuje celý zväzok deskripcií, resp. ich disjunkciu.⁴ Aj v tomto prípade sa zvyčajne predpokladá, že jednotlivé deskripcie aj ich zväzok sú *empirické* deskripcie. Zväzok môžeme totiž nahradiť deskripciou, ktorú dostaneme disjunktívnym spojením jednotlivých deskripcií, resp. ich výrokových častí za iota operátorom.

Ak mená zastupujú deskripcie, tak ich významy sú totožné s významami týchto deskripcií. Predpokladajme, že mená m_1 a m_2 predstavujú skratky deskripcií D_1 , D_2 (v tomto poradí). To znamená, že rovnosť „ $m_1 = m_2$ “ má ten istý význam ako rovnosť „ $D_1 = D_2$ “. Lahko sa možno presvedčiť, že ak deskripcie D_1 , D_2 sú empirické, tak naozaj platí, že

$$(4) \quad \sim \diamond \text{ApK}(D_1 = D_2).$$

Z empirickosti deskripcií D_1 , D_2 vyplýva, že existujú aspoň dva svetamihy, v ktorých D_1 má rôzne referenty alebo v jednom referent má a v druhom nemá; to isté možno povedať aj o D_2 . So zreteľom na tieto možnosti nemôžeme a priori rozhodnúť, či $D_1 = D_2$, pretože referentom D_1 môže, ale nemusí byť ten istý predmet ako referent D_2 . Pokúsim sa to ilustrovať na jednom schematickom príklade.

Predpokladajme, že ako referenty do úvahy prichádzajú iba indivíduá a , b . To znamená, že referentom deskripcie D_1 môže byť buď a , alebo b a referentom D_2 tiež jedno z týchto indivíduí. Keď k týmto možnostiam prirátame možnú absenciu referenta, ocitneme sa pred deviatimi možnosťami referovania na indivíduá a , b deskripciami D_1 , D_2 . Tieto možnosti uvediem ako dvojice, v ktorých prvý člen predstavuje referent deskripcie D_1 a druhý člen referent D_2 . Absenciu referenta označme pomlčkou. Existujú teda prinajmenej tieto možnosti: (a, a) , (a, b) , (b, a) , (b, b) , $(a, -)$, $(b, -)$, $(-, a)$, $(-, b)$, $(-, -)$. Napríklad predposledná dvojica predstavuje možnosť, pri ktorej D_1 nemá referent a D_2 referuje na indivíduum b . Rovnosť „ $D_1 = D_2$ “ bude pravdivá len v prvom a štvrtom prípade. Aby sme zistili, ktorá z týchto možností je aktuálna, musíme vykonať nejaký empirický akt, akým je napríklad pozorovanie alebo experiment.

⁴ Podrobnejší výklad deskripčnej a deskripčno-zväzkovej teórie čitateľ nájde v Kripkeho prednáškach [6] a vo 4. kapitole Zouharovej monografie [10]. Čitateľovi, ktorý nie je s týmito teóriami podrobnejšie oboznámený, odporúčam začať Zouharom, ktorého výklad je nielen prístupnejší, ale aj systematickejší.

Bez empirických poznatkov nebudeme môcť a priori zistiť, či D_1 označuje je to isté individuum ako D_2 , takže platí (4).

V tejto súvislosti si treba tiež uvedomiť, že ak meno m interpretujeme ako čiru skratku nejakej empirickej deskripcie d tvaru „to (jediné) x , pre ktoré platí $P(x)$ “, v ktorej sa jej referentu pripisuje empirická vlastnosť P , tak výroku $P(m)$ tým udelíme význam, ktorý má priam triviálna veta „To x , ktoré má vlastnosť P , je P (má vlastnosť P)“ (symbolicky: $P((\exists x)P(x))$). Napríklad keby sme meno „Aristoteles“ interpretovali ako výraz zastupujúci deskripciu „vychovávateľ a učiteľ Alexandra Veľkého“, výrok „Aristoteles bol vychovávateľ“ by znamenal to isté ako „Vychovávateľ a učiteľ Alexandra Veľkého bol vychovávateľ“. Lenže kým *negácia* prvého výroku môže byť z intuitívneho hľadiska pravdivá (Aristoteles mohol byť vojakom), *negácia* druhého je buď nepravdivá, alebo nedefinovaná. Inými slovami, je možné, že Aristoteles nebol vychovávateľ, ale nie je možné, aby vychovávateľ a učiteľ Alexandra Veľkého nebol vychovávateľ. Interpretácia výroku $P(m)$ s vlastným menom m ako výroku, ktorý má ten istý význam ako výrok $P(d)$ obsahujúci empirickú deskripciu d , je v príkrom rozpore s intuitívnym chápaním $P(m)$, podľa ktorého sa v $P(m)$ konštatuje netriviálny empirický fakt zlučiteľný s možnosťou negácie $\sim P(m)$, čo v prípade $P((\exists x)P(x))$ neprichádza do úvahy. Podrobnejšie, hoci je možné, že $P(m)$, a je možné, že $\sim P(m)$, nie je pravda, že (je možné $P((\exists x)P(x))$ a je možné, že $\sim P((\exists x)P(x))$), lebo kým výrok $P((\exists x)P(x))$ má v každom svetamihu hodnotu pravda alebo je v ňom nedefinovaný (ak v ňom neexistuje presne jeden predmet s vlastnosťou P), jeho negácia je v každom svetamihu nepravdivá alebo nedefinovaná, takže konjunkcia uvedená v zátvorkách nie je pravdivá v žiadnom svetamihu.

2. Zdá sa, že väčšina súčasných autorov, ktorí pracujú na problémoch filozofie jazyka, zastáva názor, že deskripčnú teóriu vlastných mien presvedčivo vyvrátil S. Kripke (pozri [6]).⁵ Bol jedným z autorov koncepcie, podľa ktorej vlastné mená nevyčleňujú svoj referent ako nositeľa určitých vlastností vstupujúcich do významu mena, ale priamo, bez sprostredkujúceho opisu. Podobný názor zastával už J. S. Mill, ktorý by povedal, že vlastné mená niečo označujú, ale nič nekonotujú. Význam

⁵ V argumentácii proti deskripčnému chápaniu vlastných mien Kripke neberie do úvahy okolnosť, že empirická deskripcia môže byť v niektorých možných svetoch bez pravdivostnej hodnoty.

vlastného mena tkvie výlučne v tom, čo označuje. Ak m_1 a m_2 sú vlastné mená, ktoré referujú na to isté individuum, tak tieto mená majú ten istý význam. Fakt, že v tejto súvislosti sa o význame zvyčajne nehovorí, na tom nič nemení.

Čím sa líši význam výroku $P(m)$ s vlastným menom m od významu výroku $P(d)$, v ktorom d je deskripcia opisujúca referent mena m ? Zdá sa, že podľa väčšiny autorov najmä tým, že v prvom výroku je reč iba o predmete m a vlastnosti P a v druhom o predmete m , vlastnosti, ktorá sa mu pripisuje v deskripcii d , a vlastnosti P , ktorá sa mu predikuje vo výroku $P(d)$. Vo význame mena m niet jedinej zmienky o vlastnostiach jeho referenta. Význam mena nám prezentuje holý referent *bez vlastností, ktoré mu prislúchajú*. Meno svoj referent neopisuje, ale iba vyčleňuje. Vo výroku $P(d)$, v ktorom d je deskripcia $(\iota x)\Phi(x)$, sa referent deskripcie vyčleňuje ako jediná entita s vlastnosťou Φ , ktorej sa v $P(d)$ pripisuje vlastnosť P . Ak *jediná* entita s vlastnosťou Φ nejestvuje, výrok $P(d)$ nemá pravdivostnú hodnotu.

Vlastnému menu m rozumie každý používateľ jazyka, ktorý vie, čo označuje meno m . Ak nevieme, na čo meno referuje, nemôžeme úplne rozumieť ani výrokom, v ktorých sa vyskytuje. Na druhej strane sa zdá, že ak vieme, na čo referujú mená m_1 , m_2 , mali by sme tiež vedieť, či referujú na jeden a ten istý predmet alebo na dva rôzne predmety. To znamená, že človek, ktorý vie, že meno m_1 označuje objekt i_1 a meno m_2 predmet i_2 , by mal na základe významu mien m_1 , m_2 a priori vedieť, či tieto mená referujú na ten istý predmet, teda či $i_1 = i_2$. Napríklad ak niekto vie, na ktoré konkrétne predmety referujú mená „Hesperos“ a „Fosforus“, mal by na základe týchto znalostí vedieť a priori rozhodnúť, či Hesperos = Fosforus. Človek, ktorý nevie a priori určiť pravdivostnú hodnotu výroku „Hesperos = Fosforus“, pravdepodobne nevie, na ktorý objekt referuje „Hesperos“ alebo „Fosforus“. Napriek tomu Kripke tvrdí, že „... nevieme a priori, že Hesperos je Phosphorus, a nie sme schopní dať na to odpoveď nijako inak ako empiricky“ ([6], 119), hoci je presvedčený, že výrok „Hesperos = Fosforus“ je nevyhnutný. Prečo je nevyhnutný?

Podľa P. Tichého v tomto výroku sa tvrdí iba to, že Venuša, na ktorú referujú mená „Hesperos“ a „Fosforus“, je totožná sama so sebou ([8], 232), čo platí v každom svete v každom okamihu, teda nevyhnutne. Tichý píše: „Sémantickou funkciou termínu ‚Fosforus‘ je podľa Kripkeho jednoducho referovať na Venušu ...“ a sémantická funkcia mena „Fosforus“ je tá istá. Nič iné do ich sémantiky nevstupuje. Ani jedno z týchto

mien nič nekonotuje. Keď povieme, že Hesperos je Fosforus, pri vyslovení mien „Hesperos“ a „Fosforus“ referujeme dva razy na Venušu a tvrdíme iba to, že Venuša je sebaidentická. To znamená, že vo vete „Hesperos je Fosforus“ sa konštatuje to isté ako vo výroku

(5) Venuša = Venuša.

Keďže táto pravda je špeciálnym prípadom všeobecného, a priori známeho princípu, podľa ktorého každá vec je totožná so sebou, mala by byť poznateľná a priori. Bolo by predsa nielen zbytočné, ale aj smiešne empiricky overovať pravdivosť výroku (5). Lenže to isté možno povedať aj o výroku (3), ktorého *význam* sa ničím nelíši od významu vety (5): aj v (3) meno naľavo a napravo od znaku „=" referuje na Venušu. A keďže význam mien vyskytujúcich sa vo vetách (2) a (3) spočíva *výlučne* v referovaní na Venušu, človek, ktorý tento význam pozná, vie, že vo vete (3) sa o jednom a tom istom predmete tvrdí, že je totožný so sebou, čo vieme a priori. Nezáleží na tom, či na označenie tohto predmetu použijeme vo vete jedno alebo dve rôzne vlastné mená. Podstatné je to, že majú ten istý význam. Táto úvaha je na prvý pohľad celkom presvedčivá, ba priam nevyvrátiteľná. Podobne uvažoval nielen P. Tichý v stati [9], ale aj mnohí stúpenci teórie priamej referencie (vlastných mien).

Na druhej strane jeden z hlavných autorov tejto teórie, S. Kripke, nemá o empirickej povahe výroku (3) nijaké pochybnosti. Zrejme ich nemá ani Bealer (a mnohí ďalší autori), ale ani jeden z nich neuvádza na podporu svojho stanoviska nijaké argumenty, aspoň nie v prácach, o ktoré sa opieram. Pravdepodobne obidvaja pokladajú tento názor za intuitívne evidentný⁶ a taký očividný, že by bolo zbytočné zdôvodňovať ho (možno to však urobili inde). Tichého argumentácia však svedčí o tom, že isté dôvody treba uviesť aj na obhajobu Kripkeho stanoviska, aby sme ich názory mohli dôkladnejšie porovnať.

Predpokladajme, že S je subjekt, ktorý v čase t_1 za okolností O_1 pomenuje (v zmysle pokrstí) indivídium I výrazom M a v čase t_2 za okolností O_2 výrazom N, pričom identita kršteného indivídua je v obidvoch prípadoch zrejmalá, takže ani v čase t_1 , ani v čase t_2 niet nijakých pochybností o tom, ktoré indivídium sa stáva nositeľom udeľovaného mena. Krstiteľom S môže byť aj skupina ľudí a v čase t_1 to môže byť iná osoba alebo skupina ako v čase t_2 . Predbežne budem predpokladať, že krstiteľom je v obidvoch prípadoch ten istý subjekt S. Keďže tento subjekt

⁶ Za taký ho zrejme pokladal aj Quine.

vie, ktoré individuum krstí v čase t_1 , a vie, ktoré individuum krstí v čase t_2 , tak v čase t_2 by mal vedieť, že krstí to isté individuum, ktoré krstil v čase t_1 . Úsudok zložený z premís

(6) S v čase t_1 vie, že krstí individuum I výrazom M

(7) S v čase t_2 vie, že krstí individuum I výrazom N

a záveru

(8) S v čase t_2 vie, že krstí to isté individuum, ktoré krstil v čase t_1

sa zdá celkom korektný, pretože ak S v čase t_1 i v čase t_2 vie, že krstí I, v čase t_2 musí vedieť, že krstí to isté individuum ako v čase t_1 .

3. Proti korektnosti úsudku (6) – (8) možno namietnuť, že keby S v čase t_2 vedel, že I už pomenoval výrazom M, nezavádzal by – ak na to nemá zvláštne dôvody, napr. utajenie identity I – navyše aj meno N. Ak niekto udelí tomu istému individuu I dve rôzne mená, tak najskôr preto, že pri zavádzaní druhého mena nevie, že individuum I už pokrstil. Človek, ktorý dal ráno Venuši meno „Fosforus“, ju večer asi nebude krstiť menom „Hesperos“, ak ešte vie, že práve toto nebeské teleso už nesie meno „Fosforus“. To znamená, že subjekt S môže v čase t_1 vedieť, že krstí *to a to* individuum, a v čase t_2 vedieť, že krstí *to a to* individuum, a napriek tomu v čase t_2 nemusí vedieť, že toto individuum je totožné s týmto individuumom. Inými slovami, S môže poznať aktuálnu identitu individua, ktoré práve krstí, nemusí však vedieť, že teraz vyčlenené individuum je to isté ako objekt, na ktorý už narazil a vyčlenil ho niekedy v minulosti. V oboch prípadoch vie, ktoré individuum pomenúva, a napriek tomu v čase t_2 nemusí vedieť, že pomenúva to isté individuum ako v čase t_1 . Pod *aktuálnou identitou* individua I budem rozumieť súbor vlastností, ktorými sa individuum I jednoznačne vyčleňuje zo svojho prostredia (v širšom zmysle) a prezentuje subjektu v čase, v ktorom ho subjekt krstí, osvojuje si jeho meno alebo naň ukazuje (napríklad keď naň referuje v jeho prítomnosti). Prvkami tohto súboru sú iba niektoré z vlastností, ktoré individuu prislúchajú v tomto čase. Podstatné však je, že súbor týchto vlastností ho jednoznačne vyčleňuje. Aktuálna identita individua závisí od času. Poznať aktuálnu identitu individua I v čase t znamená vedieť, ktorými vlastnosťami sa I vyčleňuje a prezentuje v čase t tak, aby sme ho mohli jednoznačne vyčleniť z okolia, v ktorom sa nachádza, a zároveň vedieť, ktoré konkrétne individuum je *v tom čase* nositeľom týchto vlastností, čiže aj vedieť, pre ktoré jediné individuum x pla-

tí, že $x = I$. Z toho ešte nevyplýva, že I spoznáme a *identifikujeme ako I* v ľubovoľnom inom čase t_2 , v ktorom sa nám bude prezentovať v inom vlastnostnom odeve ako v čase t_1 . Keď na I narazíme neskôr, nemusíme vedieť, že toto individuum je totožné s I, s ktorým sme mali do činenia v čase t_1 , hoci o jeho aktuálnej identite nemusíme mať nijaké pochybnosti a dokážeme ho jednoznačne vyčleniť.

Problém je v tom, že individuum I sa môže v časovom intervale (t_1, t_2) zmeniť na nepoznanie, a ak v tomto období nesledujeme jeho životnú dráhu, na konci tohto intervalu nemusíme vedieť, že toto individuum je I. Na určenie jeho identity je nevyhnutné *empirické* poznanie, ktoré možno získať sledovaním zmien prekonávaných individuum I v období (t_1, t_2). Bez poznania týchto zmien môžeme síce v čase t_2 jednoznačne vyčleniť I, ale *nemusíme* vedieť, že toto individuum je I, ktoré sme spoznali a prípadne aj pokrstili v čase t_1 . Ráno budeme môcť Venušu identifikovať ako Fosforus a večer ako Hesperos, ale vôbec nemusíme vedieť, že Fosforus je Hesperos.

Podobné situácie môžu nastať aj vtedy, keď meno M zavedie na označenie individua I jeden subjekt a meno N iný subjekt. Tieto mená môžu byť zavedené dokonca súčasne, pričom pre naše úvahy je zaujímavý najmä prípad, keď sa krsty odohrávajú na rôznych miestach, ktoré sú od seba značne vzdialené, takže subjekt, ktorý krstí I menom „M“, ani netuší, že druhý subjekt krstí alebo už pokrstil ten istý objekt menom „N“, a naopak. Aj v tomto prípade krst menom „M“ prebieha za iných okolností ako krst menom „N“. Napríklad ten istý vrch môže osoba, ktorá sa naň díva z jednej strany, pokrstiť menom „M“, a iná osoba, ktorá sa naň pozerá z druhej strany, menom „N“.⁷ Človek, ktorý sa naučí používať na jednej strane vrchu meno „M“ a na druhej strane vrchu meno „N“, nemusí, ba vlastne ani nemôže bez istých empirických poznatkov vedieť, že $M = N$. Pritom na jednej strane vrchu môže vedieť, že toto tu je M, a na druhej strane vrchu vedieť, že toto tu je N.

Na isté ťažkosti späť s určením identity individua môžeme naraziť aj vtedy, keď individuum má dvojča alebo dvojníkov. Za *dvojníkov* budem pokladať ľubovoľné dve individua, ktoré sú na nerozoznanie podobné,

⁷ Podobný príklad, pochádzajúci od Quina, uvádza Kripke ([6], 115). V tomto príklade ten istý vrch pokrstil niekto z jedného pohľadu menom „Mt. Everest“ a niekto iný z iného pohľadu menom „Gaurisanker“, čo sa zrejme aj stalo, ale najskôr v rôznych časoch. Kripke k tomu dodáva: „To, že Gaurisanker je Everest, môže byť skutočne empirickým objavom“, a to isté si myslel aj Quine.

teda nielen *osoby* s podobným výzorom. Predpokladajme, že objekt I_1 je dvojníkom individua I_2 . Môžu to byť biliardové gule tej istej farby, veľkosti a hmotnosti. Ak guľu I_1 pokrstíme menom „M“, dokážeme ju za *každých* okolností odlíšiť od gule I_2 a s istotou povedať, že to nie je M? Niet sporu o tom, že v mnohých prípadoch to nedokážeme, a keď nebudeme vedieť o existencii gule I_2 , ľahko sa môže stať, že guľu I_2 budeme pokladať za M alebo prinajmenšom si nebudeme istí, či to nie je guľa M. Bez kontinuálneho sledovania životnej dráhy gule I nebudeme môcť v čase t_2 s istotou povedať, či máme pred sebou guľu M alebo jej dvojníka. Pritom sa nemusia vynoriť nijaké pochybnosti týkajúce sa identity skúmanej gule, teda pochybnosti o tom, ktorú konkrétnu guľu práve skúmame. Predstavme si teraz situáciu, v ktorej pokrstíme aj guľu I_2 a po nejakom čase, v ktorom I_1 aj I_2 zájdu za obzor našej pozornosti, nám niekto predloží obidve gule a položí nám otázku, ktorá guľa je M a ktorá N. Hoci budeme vedieť odlíšiť jednu od druhej a konštatovať, že toto tu nie je to isté ako tamto, nemusíme a spravidla ani nebudeme vedieť, ktorá guľa je M a ktorá N. Stačí vlastne vybrať iba jednu z guľ I_1, I_2 a položiť si otázku, či to je guľa M alebo N. O každej z možných odpovedí môžeme mať oprávnené pochybnosti.

Môže sa tiež stať, že jednu guľu pomenujeme omylom dva razy, najprv menom „M“ a potom menom „N“ v domnení, že táto guľa ešte nebola pokrstená. Budeme sa teda domnievať, že $M \neq N$, hoci opak bude pravda. Na druhej strane tej istej gule môžeme z nejakých dôvodov dať pri jednom krste dve mená „M“ a „N“, takže aj keď neskôr nebudeme môcť s istotou povedať, ktorá z pomenovaných guľ je M a ktorá N, a priori budeme môcť konštatovať, že $M = N$. To znamená, že výrok $\sim\Diamond\text{ApK}(M = N)$ nie je všeobecne platný, hoci tento protipríklad nie je – aspoň na prvý pohľad – zaujímavý.

Ako príklady s dvojníkmi vyvracajú názor, že o pravdivosti výrokov tvaru „ $M = N$ “ sa môžeme presvedčiť a priori? V tomto prípade sa vlastnostný odev pomenovaného individua príliš nemení, existujú však objekty, ktoré sú od daného individua ťažko odlíšiteľné. Bez sledovania životnej dráhy daného individua, pri ktorom sa nám nikdy nestratí z dohľadu, nebudeme a priori vedieť, či $M = N$, lebo nebudeme mať istotu, či sme mená „M“, „N“ dali jednému alebo dvom individuíam, ktoré sú na nerozoznanie podobné.

Podobné problémy ako krstiteľ jedného alebo dvoch individuí môže mať aj človek, ktorý sa naučil *používať* už zavedené mená. Za okolností

O_1 si môže osvojiť meno „M“ individua I a za okolností O_2 meno „N“ toho istého individua, a pritom nemusí vedieť, že $M = N$, hoci pri osvojovaní si týchto mien nemal o identite referenta mien „M“, „N“ nijaké pochybnosti. O pravdivosti výroku „ $M = N$ “ sa bude môcť presvedčiť iba empirickým skúmaním, ktoré ukáže, že individuum, s ktorým sa stretol za okolností O_1 , je totožné s individuumom, s ktorým sa oboznámil za okolností O_2 . Keď meno „M“ pomenúva individuum I_1 a meno „N“ jeho dvojníka I_2 , subjekt S, ktorý si tieto dve mená osvojí za rôznych okolností, nebude a priori vedieť, či $M = N$, pretože pri osvojovaní si druhého z týchto mien môže vystupovať to isté individuum ako pri osvojovaní si prvého mena.

4. Ako by sa s uvedenými problémami určenia pravdivostnej hodnoty výroku tvaru „ $M = N$ “ mohol vyrovnáť stúpenec názoru, že túto hodnotu možno určiť a priori? Odpoveď P. Tichého som už naznačil. Ak mená „M“ a „N“ majú ten istý význam, ktorý spočíva výlučne v referovaní na ten istý objekt, napr. na Venušu, tak rovnosť „ $M = N$ “ znamená to isté ako „ $M = M$ “ alebo „ $N = N$ “. Pri určovaní jej pravdivostnej hodnoty nie sme odkázaní na nijaké empirické skúmanie. Stačí poznať význam výrazov „M“, „N“ (poznanie významu znaku „=“ môžeme predpokladať), ktorý si nemožno osvojiť bez toho, aby by sme pritom nezistili, že sú rovnoznačné. Do rozpakov pri apriórnom určovaní pravdivostnej hodnoty „ $M = N$ “ sa môže dostať iba človek, ktorý nepozná význam mena „M“ alebo „N“.

Na margo situácie, v ktorej S zavedie alebo si osvojí meno „M“ za okolností O_1 a meno „N“ toho istého individua I za okolností O_2 , by stúpenec názoru o apriórnosti „ $M = N$ “ mohol povedať, že ak subjekt S v čase t_1 i v čase t_2 vie, ktoré individuum práve krstí (resp. vie, čoho či koho meno si osvojuje), tak v čase t_2 musí vedieť, že krstí to isté individuum ako krstil v čase t_1 (resp. že sa oboznamuje s menom toho istého individua ako v čase t_1). V opačnom prípade nevie, ktoré individuum je predmetom krstu alebo osvojovania si jeho mena, alebo už nevie, ktoré individuum bolo takýmto predmetom v čase t_1 (najskôr preto, že na to zabudol). Podobne by mohol reagovať na ťažkosti, s ktorými sa musíme vyrovnáť pri menách dvojníkov. Zdanie empirickosti výroku „ $M = N$ “ môže podľa neho vzniknúť vtedy, keď si význam mena pomýlime s významom empirickej deskripcie, napr. keď tento výrok interpretujeme takto: „Guľa, ktorá sa volá ‚M‘ = guľa, ktorá sa volá ‚N‘“, ktorého hodnotu možno zistiť iba a posteriori.

Naznačená koncepcia sa opiera o istú idealizáciu nášho poznania identity objektu a používania jeho mena, čo sa prejavuje najmä pri menách fyzických entít – indivíduí, ktoré sa nazývajú aj jednotlivinami. Opiera sa však o predpoklady, ktoré nie sú bezvýhradne akceptovateľné, lebo nezodpovedajú skutočnému zavádzaniu a používaniu vlastných mien a jeho možnostiam. Všimnime si ich trochu pozornejšie.

Podľa tejto koncepcie identitu indivídua *I* utvárajú *jeho* esenciálne vlastnosti. Inými slovami, nejaké indivídium *x* je *I* vtt *x* má všetky esenciálne vlastnosti *I*. Niektoré z týchto vlastností prislúchajú aj iným indivíduám, ale jedna z nich, ktorá je pre jeho identitu kľúčová, prislúcha iba indivíduu *I*. Je to vlastnosť, ktorú môžeme vyjadriť výrazom „byť totožné s *I*“ (symbolicky: $\lambda w\lambda t\lambda x.x = I$). Esenciálne vlastnosti *I* majú triviálny alebo čiastočne triviálny charakter, aký prislúcha napr. tejto vlastnosti alebo vlastnosti mať tú istú hmotnosť ako *I*. Spreádzajú ho vo všetkých možných svetoch vo všetkých okamihoch, ale druhú z nich môžu mať aj iné indivíduá (nie však vo všetkých svetamihoch). Z naznačeného chápania identity a jej poznania vyplýva, že poznanie kontingentných vlastností indivídua je pre poznanie jeho identity irelevantné. Keďže z ľubovoľnej esenciálnej vlastnosti *I* vyplývajú všetky ostatné esenciálne vlastnosti *I*, na poznanie jeho identity by malo stačiť poznanie jednej z nich, a to vlastnosti byť totožné s *I*. Problém je však v tom, že túto vlastnosť pozná iba človek, ktorý už pozná *I*. Nie je totiž možné poznať túto vlastnosť, a nepoznať *I*. Môžeme prijať dokonca ekvivalenciu, že subjekt *S* pozná *I* vtt *S* pozná vlastnosť byť totožné s *I*. Nečudo, že táto vlastnosť je pre identifikáciu *I* bezcenná: kto *I* pozná, na identifikáciu *I* ju nepotrebuje, a kto *I* nepozná, nepozná ani túto vlastnosť, takže pri identifikácii ju nemôže uplatniť. Je teda otázne, ako môžeme *I* zbavené jeho kontingentných vlastností vôbec identifikovať. Identita *I* sa skrýva pod závojom jeho empirických vlastností, z ktorých sa nikdy nevymaní natoľko, aby sme ho mohli uchopiť v jeho čírej nahote.

Pri vyčleňovaní, skúmaní a pomenúvaní sa nám indivídium vždy prezentuje ako nositeľ istých empirických vlastností. Indivídium bez týchto vlastností je iba pojmová fikcia. Pri jeho identifikácii musíme prihliadať nielen na tieto vlastnosti, ale často aj na tie, ktoré malo v minulosti. Niektoré ho spreádzajú iba niekoľko okamihov, iné mu prislúchajú po dlhé, ale konečné obdobia a nechýbajú ani vlastnosti, ktoré má večne. V niektorých možných svetoch sa jeho empirické vlastnosti každú chvíľu menia, v iných na ňom lípnú celú večnosť. V skutočnom

svete každodenných vecí a bytostí niektoré vlastnosti pretrvávajú na individuách dosť dlho na to, aby sme ich po kratšom čase znovu spoznali, ale keď sa nám na dlhší čas stratia z dohľadu alebo prekonajú výraznejšie náhle zmeny, môžeme mať s ich reidentifikáciou či znovuspoznaním nemalé problémy. V tomto svete nám však zvyčajne nič nebráni uchopiť ich *aktuálnu* identitu a jednoznačne ich vyčleniť ako objekt skúmania, referencie alebo používania.

Z toho však nevyplýva, že pri uchopovaní ich aktuálnej identity v inom čase budeme môcť a priori konštatovať, že individuum I, ktoré sa nám v čase t_1 prezentovalo ako nositeľ empirických vlastností V_1, V_2, \dots, V_m , je totožné s individuum, ktoré sa nám v čase t_2 prezentovalo ako nositeľ empirických vlastností U_1, U_2, \dots, U_n . Problém spočíva v tom, že súbor empirických vlastností, ktoré utvárajú jeho aktuálnu identitu v čase t_2 , nie je na základe jeho aktuálnej identity v čase t_1 a priori identifikovateľný. V čase t_2 by individuum I mohlo mať iné aktuálne vlastnosti a nositeľom vlastností U_1, U_2, \dots, U_n by mohlo byť iné individuum. Fakt, že tieto vlastnosti nevstupujú do významu mena individua I, je v kontexte jeho identifikácie vedľajší. Podstatné však je, že zohrávajú významnú rolu pri identifikácii I, najmä pri používaní jeho mena a identifikácii I v rôznych časoch za rôznych okolností.

V tejto súvislosti možno namietať, že poznanie identity individua I treba oddeliť od vedenia, že $(\text{ix}).(V_1(x) \wedge V_2(x) \wedge \dots \wedge V_m(x)) = (\text{ix}).(U_1(x) \wedge U_2(x) \wedge \dots \wedge U_n(x))$, ktoré má evidentne empirický charakter. Nepochybne by sme ich mali odlišovať, pretože to isté individuum môže mať v rôznych svetoch a časoch rôzne empirické vlastnosti. Na druhej strane musíme pamätať na to, že individuum sa nám vždy prezentuje vo vlastnostnom odeve, v ktorom nikdy nechýbajú a svojou váhou vždy prevažujú nejaké empirické vlastnosti, ktoré zohrávajú pri jeho identifikácii významnú rolu. Prejavuje sa to najmä v tom, že kým individuum I, ktoré sa nám v čase t_2 prezentuje pomocou tých istých empirických vlastností (alebo aspoň väčšiny z nich), ako sa nám prezentovalo v čase t_1 , spoznávame ako to isté, kým individuum, ktorého vlastnostný odev v čase t_2 sa od pôvodného značne líši, spoznať nemusíme. Aby sme ho mohli identifikovať ako to isté individuum, ktoré sa nám v čase t_1 prezentovalo vo vlastnostiach V_1, V_2, \dots, V_m , musíme mať k dispozícii poznatky o jeho zmenách prekonaných v období (t_1, t_2) . Na základe týchto poznatkov, ktoré majú nepopierateľne empirický charakter, budeme môcť konštatovať, že individuum, ktoré sa v čase t_1 prezentovalo vlast-

nosťami V_1, V_2, \dots, V_m , sa teraz, v čase t_2 , prezentuje ako nositeľ vlastností U_1, U_2, \dots, U_n .

Meno individua vždy zavádzame alebo si osvojujeme v konkrétnej situácii za okolností, ktoré sa môžu niekedy opakovať, ale jeho používanie prebieha zväčša v podmienkach, ktoré sa môžu od pôvodných okolností značne líšiť. Zdrojom neistoty a najväčších omylov pri identifikácii individua je najmä jeho menlivosť, fakt, že v rôznych časoch môže mať vlastnosti, ktoré sa od jeho *empirických* vlastností v čase zavádzania alebo osvojovania jeho mena veľmi líšia. Subjekt sa môže veľmi dobre pamätať na okolnosti, za ktorých meno zaviedol alebo si ho osvojil, a napriek tomu v istých situáciách nositeľa mena nespozná alebo si nebude istý, či je referentom tohto mena, hoci o jeho aktuálnej identite nebude mať nijaké pochybnosti. Na námietku, že pri apriornom určovaní pravdivostnej hodnoty výroku „ $M = N$ “ sa môže zmýliť alebo si byť neistý iba človek, ktorý si význam niektorého z mien „ M “, „ N “ ešte neosvojil alebo naň už zabudol, možno odpovedať, že tento človek sa môže veľmi dobre pamätať na okolnosti zavedenia alebo osvojovania mena a na vlastnosti, ktorými sa mu vtedy individuum prezentovalo, a napriek tomu za zmenených okolností a pri inej aktuálnej identite individua nemusí vedieť, že ide o to isté individuum. Keď sa okolnosti O_1 a O_2 , za ktorých bolo I pokrstené najprv ako M a potom ako N , neskôr zopakujú, za okolností O_1 bude síce môcť identifikovať I ako nositeľa mena M a za okolností O_2 identifikovať I ako nositeľa N , a napriek tomu nemusí ani za okolností O_1 , ani za okolností O_2 vedieť, že $M = N$. Lenže omyl nie je úplne vylúčený ani za okolností O_1 , ani za okolností O_2 , pretože individuum môže mať dvojníka, od ktorého je priam neodlíšiteľné.

Vráťme sa teraz k otázke, či možno a priori určiť pravdivosť hodnotu výroku „ $m_1 = m_2$ “, v ktorom sa na obidvoch stranách znaku rovnosti vyskytujú individuové vlastné mená. Môžeme to určite urobiť v dvoch menej zaujímavých prípadoch: 1. vtedy, keď mená „ m_1 “ a „ m_2 “ udelíme dvom jednoznačne od seba oddeleným individuí, ktoré pokrstíme takmer súčasne, každé za prítomnosti druhého individua, 2. vtedy, keď tieto mená dáme pri jednom krste tomu istému individuu. Obdobné situácie môžu nastať pri osvojovaní si významu mien „ m_1 “, „ m_2 “ dvoch individuí alebo mien udelených pri jednom krste jedného individua. V prvom prípade budeme a priori vedieť, že $m_1 \neq m_2$ a v druhom prípade budeme a priori vedieť, že $m_1 = m_2$. To neznamená, že za každých okolností musíme vedieť, ktoré individuum je referentom mena „ m_1 “ a ktoré referentom mena „ m_2 “.

Keď mená „ m_1 “, „ m_2 “ udelíme individuu v dvoch značne odlišných podmienkach, v ktorých sa jeho aktuálna identita nápadne zmení, bez empirického skúmania pokrsteného individua nebudeme môcť a priori konštatovať, že $m_1 = m_2$. Nebudeme to môcť konštatovať ani vtedy, keď si význam týchto mien *osvojíme* za dvoch okolností, za ktorých sa nám individuum prezentuje prostredníctvom značne odlišných súborov empirických vlastností, pričom iba a posteriori možno konštatovať, že ich nositeľom je jedno a to isté individuum. V tejto súvislosti sa vynára otázka, či význam vlastného mena spočíva v čírej referencii na určité individuum očistenej od konotačných prímiesí, alebo v označovaní individua s istými empirickými vlastnosťami, ktoré sú – aspoň do určitej miery – určené okolnosťami jeho krstu alebo osvojovania jeho mena. V prvom prípade sa budeme musieť zmieriť s dôsledkom, že význam vlastného mena vždy poznáme iba do určitej miery, pretože vždy sú mysliteľné okolnosti, za ktorých nebudeme bez empirie vedieť, či dané individuum je referentom tohto mena. V druhom prípade sa natíska otázka, či ešte máme do činenia s vlastnými menami v Kripkeho či Millovom zmysle.

Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
filoorgf@savba.sk

LITERATÚRA

- [1] BEALER, G. (2004): An Inconsistency in Direct Reference Theory. *Journal of Philosophy* 101, No. 11, 574 – 593.
- [2] CMOREJ, P. (1996): Empirické esenciálne vlastnosti. *Organon F* 3, č. 3, 239 – 261.
- [3] CMOREJ, P. (2006): Holé individua a predikácia. *Jazyk z pohľadu sémantiky, pragmatiky a filozofie vedy*. Príloha *Organonu F*. Iris, Bratislava, 137 – 171.
- [4] FREGE, G. (1992): O zmysle a denotáte. *Filozofia* 47, č. 6, 349 – 363.
- [5] GRAYLING, A. C. (ed.) (1996): *Philosophy – a Guide through the Subject*. Oxford University Press.
- [6] KRIPKE, S. (2002): *Pomenovanie a nevyhnutnosť*. Kalligram, Bratislava.
- [7] QUINE, W. V. (1976): *The Ways of Paradox and Other Essays*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts and London.
- [8] TICHÝ, P. (1983): Kripke on Necessity a Posteriori. *Philosophical Studies* 43, 225 – 241. Vyšlo aj v zborníku [9], 507 – 523.
- [9] TICHÝ, P. (2004): *Pavel Tichý's Collected Papers in Logic and Philosophy*. Eds.: V. Svoboda, B. Jespersen and C. Cheyne. Filosofia and University of Otago Press, Prague – Dunedin.
- [10] ZOUHAR, M. (2004): *Podoby referencie*. Iris, Bratislava.